

**بررسی کارشناسی بهره‌برداری از
منطقه حفاظت‌شده آشوراده
به‌عنوان منطقه گردشگری**

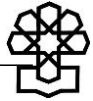
معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی
دفتر: مطالعات زیربنایی

کد موضوعی: ۲۵۰
شماره مسلسل: ۱۷۱۵۸
شهریورماه ۱۳۹۹

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده.....
۲.....	مقدمه.....
۵.....	۱. بیان مسئله.....
۸.....	۲. بررسی اسناد بالادستی، قوانین و مقررات مربوطه.....
۱۳.....	۳. تحلیل و بررسی گردشگری در جزیره آشوراده.....
۱۵.....	جمع‌بندی و ارائه پیشنهادها.....
۱۷.....	پیوست - جانمایی و پلان طرح گردشگری آشوراده.....
۱۹.....	منابع و مآخذ.....



بررسی کارشناسی بهره‌برداری از منطقه حفاظت‌شده آشوراده به‌عنوان منطقه گردشگری

چکیده

جزیره آشوراده و تالاب میانکاله از بارزترین زیست‌بوم شمال کشور است که به‌علت تنوع گونه‌های جانوری و گیاهی بعضاً منحصر به فرد به‌عنوان پناهگاه حیات وحش ثبت شده است. در دو دهه اخیر با توجه به ظرفیت‌های اقتصادی و جاذبه‌های زیست‌محیطی این منطقه به‌دلیل موقعیت جغرافیایی و داشتن پتانسیل‌های بالقوه در جذب گردشگران داخلی و خارجی، دولت‌های مختلف برنامه‌های توسعه گردشگری منطقه را در نظر داشته‌اند. در نهایت پس از تصویب طرح گردشگری منطقه در دهه ۸۰ و اخذ مصوبات و تأییدیه‌های مورد نیاز در دهه ۹۰ شمسی، پروژه گردشگری منطقه وارد فاز طراحی و اجرا شد که باعث حساسیت و پیگیری سمن‌ها، کارشناسان و اساتید حوزه محیط زیست کشور شد. در نهایت دادستان کل کشور در راستای احیای حقوق عامه به این مسئله ورود کرده و دستور توقف اجرای طرح را صادر کرد.

نظر به اهمیت و کارکردهای مهم زیست‌محیطی تالاب میانکاله و مناطق پیرامون شامل جزیره آشوراده که در زمره مناطق حفاظت‌شده، ذخیره‌گاه زیست‌کره و پناهگاه حیات وحش به حساب می‌آیند، براساس نشریه شماره ۲۵۷ سازمان برنامه و بودجه کشور (دستورالعمل تهیه طرح مناطق تحت حفاظت)، این منطقه امکان بهره‌برداری گسترده و متمرکز نظیر استفاده‌های تفرجگاهی و گردشگری ندارد. علاوه بر این، طرح گردشگری

مذکور در تضاد با مفاد کنوانسیون تنوع زیستی است که جمهوری اسلامی ایران نیز به آن پیوسته است. لذا با توجه به موارد مورد اشاره و سایر قوانین و آیین‌نامه‌های مربوط (نظیر مصوبات شورای عالی معماری و شهرسازی)، لازم است با توجه به اقلیم آسیب‌پذیر منطقه از هرگونه تنش زیست‌محیطی وارده جلوگیری به‌عمل آید و تلاش‌های نهادهای ذی‌ربط معطوف به افزایش تاب‌آوری و پایداری زیستی منطقه شود. بنابراین اجرای طرح گردشگری مذکور مخالف قوانین و ضوابط مربوطه ارزیابی می‌شود.

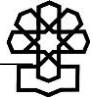
مقدمه

تخریب زیستگاه‌های طبیعی به‌سبب افزایش جمعیت، به‌هم خوردن ساختارهای سنتی و بی‌توجهی به فرایندهای توسعه پایدار، در بسیاری از نقاط جهان شرایط ناگواری به‌وجود آورده و حیات موجودات مختلف در کره زمین را با چالش‌های جدی مواجه ساخته است. باید توجه داشت افول و تخریب زیستگاه کماکان یکی از مهم‌ترین دلایل کاهش تنوع زیستی در جهان است.^۱

اهمیت حفاظت از طبیعت سال‌هاست که براساس خود تجربیات بشری مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا تعیین مناطق حفاظت‌شده از اهمیت بسیاری برخوردار است و در سده اخیر به‌دلیل گسترش درک تأثیر بشر بر طبیعت که معلول رشد جمعیت و تغییر الگوهای استفاده از منابع طبیعی بوده، سرعت بیشتری یافته است.^۲

۱. مروتی و همکاران، بررسی اهمیت و نقش تنوع زیستی، کنفرانس ملی یافته‌های نوین پژوهشی و آموزشی، عمران، معماری، شهرسازی، ۱۳۹۵.

2. Jenkins, M., Spalding, M., Chape, S., The World's Protected Areas: Status, Value and Prospects in the 21st Century. University of California Press; 1 edition (2008).



منطقه حفاظت شده به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل، مرتع، دشت، محیط‌های آبی و کوهستان اطلاق می‌شود که از لحاظ ضرورت حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا حفظ و احیای رستنی‌ها و وضع طبیعی آن دارای اهمیت خاصی بوده و تحت حفاظت قرار می‌گیرد. مناطق حفاظت شده اکنون به‌عنوان عامل در طراحی استراتژی‌های توسعه پایدار در نظر گرفته می‌شود. راه‌اندازی و حفاظت این مناطق رویکردی کاربردی برای حفاظت از طبیعت و کارکردهای زیستی آن بوده است. دو عامل حفظ تنوع زیستی و چرخه‌های اکولوژیک توسط انجمن احیای زیست‌محیطی^۱ به‌عنوان شاخص احیا و حفاظت از یک زیست‌بوم تعریف شده‌اند که لازم است در برنامه‌ریزی‌ها به تثبیت و بهبود این دو شاخص توجه کافی صورت پذیرد.^۲

جزیره آشوراده با وسعت ۶۸۰ هکتار که پس از پسروری آب به حدود ۱۲۰۰ هکتار رسیده است، در جنوب شرقی دریای خزر و شمال خلیج گرگان واقع شده و از سمت غرب به وسیله کانال خوزینی از شبه‌جزیره میانکاله جدا شده است. تنها کانالی که هم‌اکنون ارتباط آب دریای خزر را به خلیج گرگان برقرار می‌سازد، در تنگه چاپاقلی و در شرق جزیره قرار گرفته است.^۳ این منطقه از مهم‌ترین ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره کشور به‌شمار می‌آید و ادامه حیات گروه زیادی از ماهیان دریای خزر و هزاران پرنده مهاجر آبی و کنارآبی به آن وابسته است. همچنین جزیره آشوراده، مهم‌ترین پایگاه شیلاتی شرق دریای خزر محسوب می‌شود. علاوه بر اینها، وجود تنوع زیستی بی‌نظیر میانکاله و

1. Society for Ecological Restoration (SER)

2. Wortley, L., Hero, J. M., & Howes, M. Evaluating Ecological Restoration Success: A Review of the Literature. Restoration Ecology (2013).

۳. مهندسین مشاور بازآب، مطالعات ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح منطقه نمونه گردشگری آشوراده، ۱۳۹۶.

دارا بودن بیش از ۱۷۹ گونه گیاهی منحصربه‌فرد شناسایی شده در این زیست‌بوم، اهمیت حفاظت از آن را دوچندان کرده است.^۱ پرندگان بومی این جزیره عمدتاً قرقاول و دراج و پرندگان مهاجر آن شامل انواع کاکائی، گیلانشاه، چوب‌پا، پرستوی دریایی، انواع قو، اردک، فلامینگو، پلیکان و غاز است که در فصول مختلف سال به شبه‌جزیره میانکاله و جزیره آشوراده مهاجرت می‌کنند. همچنین با توجه به اینکه این جزیره از نظر زیست‌محیطی تحت تأثیر دریای خزر و رودهای مجاور و شبه‌جزیره میانکاله قرار دارد، در رشد و تکثیر آبزیان و ماهیان غضروفی نقش مهمی ایفا می‌کند. انواع ماهی آزاد، سفید، کپور، کلمه، ماش، فیل‌ماهی، تاس‌ماهی و ازون‌برون در این محدوده قابل صید است. به‌علاوه حیوانات وحشی همچون روباه، شغال، گربه وحشی، گراز، خوک، اسب وحشی، جوجه‌تیغی، لاک‌پشت، مار، خرگوش، گورکن و موش و پوشش گیاهی نظیر درختان انار ترش و بوته‌های تمشک که از گیاهان بومی جزیره هستند، در سراسر جزیره به‌چشم می‌خورد. بوته‌های خشک، خار، قزلاوت، ازگیل وحشی و انواع نی از دیگر گیاهان این جزیره هستند. منطقه آشوراده با این تنوع زیستی و شرایط اقلیمی، مقصد جذابی برای گردشگری تلقی می‌شود. اما از طرفی وضعیت ناپایدار زیستی این پتانسیل را دارد که در صورت تنش جدیدی در سطح طرح گردشگری تعریف‌شده، مزایا و کارکردهای اکولوژیکی خود را از دست بدهد و بر معضلات و چالش‌های منطقه بیفزاید.

به‌رغم اهمیت بسیار بالای حفاظت از مناطق بکر و حفاظت‌شده به‌ویژه جزیره آشوراده، طراحی برنامه توسعه درآمدزایی و سرمایه‌گذاری برای بهره‌برداری در این منطقه حفاظت‌شده ایران از دهه ۷۰ آغاز شد و مجوز بهره‌برداری و توسعه گردشگری در منطقه

۱. مفیدی، ا و کرمی‌خانیک. ع، بررسی ویژگی‌های مناطق ساحلی استان گلستان، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان گلستان، ۱۳۸۲.



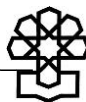
آشوراده با عنوان منطقه نمونه گردشگری آشوراده در تاریخ ۱۳۸۴/۰۵/۱۱ با مصوبه شماره ۲۶۹۲۵/ت/۳۳۵۵۵هـ توسط دولت هشتم به تصویب رسید که این کار با اعتراض کارشناسان و سمن‌های حوزه محیط زیست روبه‌رو شد. با پیگیری‌های رئیس سازمان حفاظت محیط زیست در دولت نهم موافقتنامه واگذاری اراضی پناهگاه حیات وحش آشوراده لغو شد. در اواخر دولت دهم بار دیگر تغییر کاربری آشوراده مطرح شد که بازهم با مخالفت کارشناسان و طرفداران محیط زیست کشور متوقف شد. در نهایت با پیگیری ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان در دولت‌های یازدهم و دوازدهم، مجوز توسعه و ایجاد منطقه گردشگری آشوراده صادر شد. همچنین در راستای حفاظت و حراست و احیای حقوق عامه، دادستانی کل کشور به این پرونده ورود کرده و دستور توقف اجرای پروژه را صادر کرده است.

۱. بیان مسئله

پناهگاه حیات وحش میانکاله با مساحتی بیش از یکصد هزار هکتار واقع در استان مازندران و گلستان، از سال ۱۳۴۸ به‌عنوان منطقه حفاظت‌شده طبقه‌بندی شده است. با توجه به ویژگی‌های بوم‌شناختی و اهمیت آن به‌عنوان رویشگاه و زیستگاه گونه‌های مختلف و بعضاً منحصربه‌فرد و همچنین استفاده‌های علمی و آموزشی به پناهگاه حیات وحش ارتقا یافت. همچنین به‌علت نقش و کارکردی که به‌دلیل دارا بودن ارزش‌های متنوع زیستی و تاریخی و اجتماعی داشته، در زمره یکی از ۹ ذخیره‌گاه زیست‌کره در سال ۱۳۵۵ به کمیته برنامه انسان

و زیست‌کره مسکون یونسکو معرفی و انتخاب شد.^۱ این پناهگاه حیات وحش در سال‌های اخیر با تنش‌ها و اضافه شدن بار آلودگی متعدد درگیر بوده است که این مهم سبب آسیب‌پذیری و بحرانی شدن شرایط منطقه شده است. در شکل ۱ مقایسه‌ای از وضعیت تالاب میانکاله و خلیج گرگان در مردادماه ۱۳۸۰ (تصویر بالا)، مردادماه ۱۳۹۲ (تصویر وسط) و مردادماه ۱۳۹۹ (تصویر پایین) قابل مشاهده است. همان‌طور که در شکل ۱ دیده می‌شود، متأسفانه وضعیت تالاب میانکاله در دو دهه اخیر رو به افول بوده است. به‌طوری که در مردادماه ۱۳۹۹ به‌رغم دو سال با میزان بارش مناسب، نتوانسته مشکلات تالاب را بهبود بخشد و عملاً بخش‌هایی از تالاب خشک شده و کیفیت آب سایر بخش‌ها نیز به‌شدت افت کرده است.

۱. سولماز خیاطی، علیرضا خلیل خلیلی و مسعود باقرزاده کریمی، معضلات تغییرات اکوسیستم تالاب‌ها مطالعه موردی تالاب میانکاله، کنفرانس ملی دیده‌بانی آینده زمین با محوریت آب‌وهوا، کشاورزی و محیط زیست، شیراز، مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران (متانا)، ۱۳۹۵.



شکل ۱. مقایسه وضعیت محدوده حیات وحش تالاب میانکاله در مردادماه
به ترتیب سال‌های ۱۳۸۰، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۹



مأخذ: تصاویر ماهواره لندست ۷ و ۸.

کاهش آب ورودی به تالاب، تخلیه فاضلاب‌های صنعتی و شهری به رودخانه‌های منتهی به تالاب، فعالیت‌های بومیان محلی، ورود رسوبات زیاد و ته‌نشینی در بستر تالاب و... باعث به وجود آمدن شرایط نایمن و ناپایدار زیستی در محدوده تالاب و پیرامون آن شده است. نمونه‌های متعددی از وضعیت بحرانی این منطقه را می‌توان برشمرد؛ نظیر تلف شدن هزاران پرنده در زمستان ۱۳۹۸ که شاهدی بر لزوم توجه هرچه بیشتر به این منطقه است. حال آنکه در چنین شرایطی برخی از مسئولان در سطح استانی و ملی به دنبال گسترش گردشگری و ایجاد تنش بیشتر در این اقلیم آسیب‌پذیر هستند. در حالی که با توجه به سطح تاب‌آوری نامناسب تالاب، ممکن است علاوه بر بغرنج شدن شرایط و وارد آمدن خسارات متعدد، در میان‌مدت و بلندمدت سرمایه‌گذاری صورت گرفته نیز به هدر رود.

۲. بررسی اسناد بالادستی، قوانین و مقررات مربوطه

همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد، طرح منطقه گردشگری آشوراده با توجه به تصویب‌نامه هیئت وزیران و اخذ تأییدیه و انعقاد تفاهمنامه با سازمان‌های ذی‌ربط طراحی و آغاز به کار کرد. در این بخش قوانین و اسناد بالادستی که نشان از ناسازگاری طرح مذکور با قوانین مربوطه است، آورده می‌شود.

- براساس اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی، حفاظت از محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این‌رو فعالیت‌های اقتصادی و هرگونه فعالیتی که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است. مسئولیت نظارت و پیگیری اجرای این بند از قانون اساسی به عهده سازمان حفاظت محیط زیست به‌عنوان متولی محیط زیست کشور و دادستانی کل کشور در راستای حراست و احیای حقوق عامه است. دادستانی کل



نیز با تشخیص به خسارت‌بار بودن طرح، دستور به توقف اجرای طرح داده است. البته در سال ۱۳۹۷ نیز معاون وقت محیط طبیعی سازمان حفاظت محیط زیست خواستار توقف در اجرای طرح گردشگری در حریم تالاب به‌علت تخطی از توافقات پیشین شده بود.

● مطابق با بند «۴» سیاست‌های کلی نظام در زمینه محیط زیست که توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شده، لازم است از هرگونه صدمه به محیط زیست پیشگیری و ممانعت به‌عمل آمده و مجازات مؤثر و بازدارنده‌ای برای خاطیان در نظر گرفته شود. با توجه به اینکه طرح منطقه گردشگری دارای آثار تخریبی کوتاه، میان و بلندمدت بر اقلیم منطقه است، لذا از منظر این سند نیز این طرح دارای اشکال است و حتی ممکن است خاطیان براساس ماده (۵۷۶) قانون مجازات اسلامی مجرم شناخته شده و مشمول محکومیت‌های قید شده در قانون شوند.

● همچنین براساس سند ملی محیط زیست ایران و چشم‌انداز ۱۴۰۴ این سند، سازمان محیط زیست موظف است وسعت مناطق چهارگانه حفاظت‌شده، پارک ملی، پناهگاه حیات وحش و آثار طبیعی ملی را ارتقا بخشد و به رتبه اول منطقه تبدیل کند. حال آنکه طرح گردشگری موجود علاوه بر اینکه در راستای سند نیست و بلکه در مقابل آن است، می‌تواند زیستگاه گونه‌های حیات وحش را به‌خطر بیندازد.

● به‌موجب ماده (۱۶) قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست ایران، کلیه عرصه و اعیان متعلق به دولت در محدوده مناطق چهارگانه که در اختیار سازمان محیط زیست است، این سازمان حق واگذاری آنها را ندارد. ماده (۸) آیین‌نامه اجرایی این قانون نیز تأکید دوباره‌ای بر ممنوعیت واگذاری و هرگونه دخل و تصرف در پارک‌های ملی دارد، به‌گونه‌ای

که حتی بوته‌کنی در این مناطق را هم ممنوع اعلام می‌کند.^۱

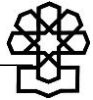
● در دهه‌های اخیر چندین پیمان و کنوانسیون بین‌المللی در مورد مناطق حفاظت‌شده تهیه شده است که یکی از مهم‌ترین آنها کنوانسیون تنوع زیستی^۲ (CBD) در سال ۱۹۹۲ است که از اعضا می‌خواهد با به‌کارگیری سیستم‌های مناطق حفاظت‌شده نسبت به حمایت از تنوع زیستی اقدام کنند. دولت جمهوری اسلامی ایران به موجب «قانون الحاق ایران به کنوانسیون حفظ تنوع زیستی» مصوب ۱۳۷۵ مجلس شورای اسلامی در برابر حفظ اکوسیستم‌ها و تنوع زیستی ایران به این کنوانسیون پیوسته است.

● شورای عالی معماری و شهرسازی در مصوبه شماره ۳۸۲۱۰/۳۰۰ مورخ ۱۳۹۴/۰۷/۱۱ خود با صراحت نسبت به لغو موافقتنامه‌هایی که سرمایه‌گذاران در اراضی گردشگری خاص داشته‌اند، اشاره کرده است. بنابراین براساس این مصوبه نیز طرح و برنامه پیش‌بینی شده در منطقه حفاظت‌شده آشوراده نیز ملغی خواهد بود. متن این بند عیناً به شرح زیر آورده می‌شود: «کلیه موافقتنامه‌های مربوط به سرمایه‌گذاری که اراضی منطقه گردشگری آنها در عرصه‌های خاص نظیر عرصه‌های ذخیره گاه جنگلی و مرتعی، عرصه‌های ذخیره‌گاه انرژی، اراضی مستحده ساحلی، مناطق چهارگانه و مراکز حساس زیست‌محیطی، نقاط امنیتی، تداخل با خطوط راه‌آهن و خطوط انتقال نیرو و انرژی، اراضی حاشیه سدها، تالاب‌ها و سایر موارد خاص قرار دارند، لغو گردیده و از لیست مناطق نمونه گردشگری حذف می‌شوند».

همچنین در بخش دیگری از این مصوبه آورده شده است: «در شناسایی اراضی مستعد احداث شهرک‌های گردشگری، عدم قرارگیری در مناطق چهارگانه حفاظتی محیط زیست،

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اهمیت مناطق حفاظت‌شده با تأکید بر مصوبه مورخ ۱۳۹۶/۱۲/۰۲ شورای عالی محیط زیست، ۱۳۹۷.

2. Convention on Biological Diversity.



عرصه‌ها و ذخیره‌گاه‌های جنگلی و مراتعی که واگذاری آنها ممنوع است، رعایت شود»^۱.

• در نشریه ۲۵۷ سازمان برنامه و بودجه با عنوان دستورالعمل تهیه طرح مدیریت مناطق حفاظت‌شده الزامات و شرایط فعالیت در مناطق حفاظت‌شده بیان شده است. مطابق با این نشریه ۱۱ زون با توجه به ویژگی‌های مناطق حفاظت‌شده و ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره تدوین شده است. در جدول ۱ این ۱۱ محدوده امن با درجات آسیب‌پذیری مشخص شده است.

جدول ۱. ناحیه‌بندی مناطق حفاظت‌شده^۲

کاملاً آسیب‌پذیر	زون طبیعت محدودشده (امن)	زون ۱
آسیب‌پذیر - نیمه‌حساس	زون حفاظت‌شده	زون ۲
آسیب‌پذیری کم - نیمه‌حساس	زون استفاده گسترده	زون ۳
آسیب‌پذیری کم - توسعه‌پذیر	زون استفاده متمرکز	زون ۴
آسیب‌پذیری کم و توسعه‌پذیر	زون فرهنگی / تاریخی	زون ۵
آسیب‌دیده	زون بازسازی	زون ۶
آسیب‌پذیری کم تا متوسط	زون استفاده ویژه	زون ۷
آسیب‌پذیر - نیمه‌حساس	زون سپر بازدارنده	زون ۸
آسیب‌پذیری کم - نیمه‌حساس	زون گذرگاهی	زون ۹
آسیب‌پذیر - نیمه‌حساس	زون استفاده‌های علمی ترویجی	زون ۱۰
توسعه‌پذیر - تحت بهره‌برداری	سایر استفاده‌ها	زون ۱۱

همان‌گونه که در جدول ملاحظه می‌شود اگر منطقه حفاظت‌شده‌ای در زون ۳ یا ۴ قرار گرفته باشد، امکان تعریف به‌عنوان منطقه تفرجگاهی و گردشگری را خواهد داشت. اما اگر به‌طور مثال در زون ۱ قرار گرفته باشد، با توجه به آسیب‌پذیری بسیار امکان طرح‌ریزی یک

۱. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۴.

۲. سازمان برنامه و بودجه، نشریه ۲۵۷، ص ۵۲، ۱۳۸۱.

سایت گردشگری را ندارد. حال براساس همین دستورالعمل گونه‌های مناطق حفاظت‌شده و ناحیه مجاز به‌همراه حداقل شرایط و ضوابط ناحیه مجاز در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲. تبیین ناحیه‌های ممکن و حداقل شرایط ناحیه‌ای پهنه‌های مختلف طبیعی^۱

نام منطقه	نوع زون‌های ممکن	حداقل زون لازم
پارک ملی	۱،۲،۳،۴،۵،۶،۷،۸،۱۱	۱،۲،۳،۴ و احتمالاً ۱۱
پارک جنگلی طبیعی	۲،۳،۴،۶،۷،۱۱	۲،۳،۴،۱۱
پارک جنگلی دست‌کاشت	۲،۳،۴،۱۱	۳،۴
پناهگاه حیات وحش	۲،۶،۷،۸،۱۱	۲،۱۱
آثار طبیعی ملی	۱،۲،۵،۱۱	۱،۱۱
منطقه حفاظت‌شده	۲،۶،۷،۸،۱۱	۲،۱۱
پارک طبیعت	۲،۳،۴،۱۱	۳،۱۱
ذخیره‌گاه جنگلی	۱،۲،۱۱	۱
فضای سبز	۲	-
پردیسان	۳،۴،۱۰،۱۱	۱۱، ۱۰
ذخیره‌گاه زیست‌کره	۱،۲،۵،۶،۷،۸،۹،۱۰،۱۱	۱،۲،۸،۱۱
میراث فرهنگی جهان	۵،۱۰،۱۱	۵،۸
میراث طبیعی جهانی	۱۱، ۱،۲،۵،۱۰	۱،۲

با توجه به اینکه جزیره آشوراده در منطقه حفاظت‌شده حیات وحش میانکاله قرار دارد، عملاً هیچ‌گونه زون تفریحی چه به‌صورت گسترده و چه منفرد وجود ندارد. بنابراین مطابق با این دستورالعمل نباید هیچ‌گونه ناحیه تفرجگاهی در آن تعریف و اجرا شود.



۳. تحلیل و بررسی گردشگری در جزیره آشوراده

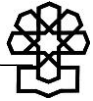
جزیره آشوراده و خلیج گرگان علاوه بر جایگاه مهم در زیست‌بوم منطقه، در دو سده گذشته دارای کارکردهای اقتصادی و سیاسی نیز بوده است. همچنین در گذشته در بخش‌هایی از جزیره عده‌ای ساکن بودند که به تدریج و به‌خصوص پس از بالا آمدن سطح آب، جزیره را ترک کردند و از آن روز به بعد بجز کارکنان محیط‌بانی و مجموعه‌های تحقیقاتی، کسی در جزیره سکونت ندارد. با توجه به ایجاد این فضای بکر و ویژگی‌های اقلیمی منحصر به فرد این جزیره، منطقه از پتانسیل گردشگری درخور توجهی برخوردار شده است. چنانچه توسعه گردشگری همراه با سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی منطبق بر نگرش زیست‌محیطی و با تأکید بر توسعه پایدار نباشد به‌طور حتم باعث بروز تأثیرات منفی زیادی بر محیط زیست خواهد شد، بنابراین فرایند توسعه پایدار صنعت فوق هم دچار اختلال می‌شود.^۱ از طرفی مفاد کنوانسیون تنوع زیستی و لزوم حفاظت و گسترش مناطق حفاظت‌شده ایجاب می‌کند که الزامات و بررسی آثار و تبعات زیست‌محیطی این دست از طرح‌ها بیشتر مورد بررسی قرار گیرد تا اقدامات در شرایط پایدار محیطی و بهره‌برداری خردمندانه در چارچوب قوانین و تعهدنامه‌های ملی و بین‌المللی صورت پذیرد.

طرح گردشگری منطقه آشوراده پس از تصویب هیئت وزیران در سال ۱۳۸۴ به‌عنوان منطقه نمونه گردشگری و پیگیری‌های صورت‌گرفته در دولت یازدهم در چندین سناریو مطرح شد. براساس متن تفاهمنامه مبادله شده فی‌مابین سازمان حفاظت محیط زیست و سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری وقت، اجرای طرح منطقه نمونه

۱. پرهیزگار و غفاری، سامانه اطلاعات جغرافیایی و تحلیل تصمیمات چندمعیاری، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۵.

گردشگری در وسعت ۳۸۰ هکتاری در داخل جزیره آشوراده مورد توافق طرفین قرار گرفت که در ۱۰ درصد از این مقدار (۳۸ هکتار) می‌تواند ساخت‌وساز انجام شود. همچنین امکان تأسیس هتلی به وسعت ۱۰ هکتار در شرق جزیره در صورت تأیید شورای عالی محیط زیست فراهم شده است. این پیشنهادها بعضاً در گستره جزیره و برخی به‌صورت متمرکز در بخشی از جزیره پیشنهاد شده است. البته مفاد این تفاهمنامه مطابق مطالعات و بررسی‌های صورت‌گرفته برای بهره‌برداری گسترده به‌طور کلی رد شده است و در ضوابط اجرای طرح که توسط سازمان حفاظت محیط زیست تهیه شده در محدوده ۲۲ هکتاری شرق جزیره اجازه استفاده به‌عنوان کاربری‌های تفریحی، پشتیبانی و خدماتی و آن هم به‌صورت متمرکز صادر شده است. طرح پیشنهادی مشاور طرح نیز به‌صورت زون متمرکز در ۲۲ هکتار از مساحت جزیره در جنوب شرق آن طرح‌ریزی شده که شامل ایجاد ساختمان‌ها و راه‌های ارتباطی آن می‌شود. نقشه جانمایی طرح در جزیره و پلان طراحی مجموعه گردشگری در پیوست گزارش حاضر قابل ملاحظه است. همچنین براساس تأکید اشاره شده در شرایط عمومی ضوابط اجرای طرح تدوین شده توسط سازمان حفاظت محیط زیست، مالکیت عرصه‌های ملی جزیره تماماً متعلق به دولت است و امکان واگذاری به غیر نیست و هرگونه سازه احداث‌شده توسط مجری طرح گردشگری، صرفاً تا مدت معین و به‌صورت موقت در اختیار مجری قرار دارد.^۱

همان‌گونه که در طرح مطالعات ارزیابی آثار زیست‌محیطی منطقه نمونه گردشگری آشوراده نیز ذکر شده است این طرح‌ها باعث خسارات متعدد زیست‌محیطی چه در زمان اجرا و چه در زمان بهره‌برداری می‌شود. از جمله موارد می‌توان به آن پاک‌تراشی و حذف



پوشش گیاهی و خاک‌برداری و خاک‌ریزی در مسیرهای دسترسی، سایت پیاده‌روی و تردد گردشگران و مرکز بازدیدکنندگان، دهکده صنایع‌دستی و زون تفریحی کودکان و نوجوانان اشاره کرد. فعالیت و تردد ماشین‌آلات ساختمانی، حمل‌ونقل و باربری، کارکنان طرح و گردشگران در محیط جزیره موجب کاهش کیفیت منابع آب، آلودگی و تخریب خاک، آلودگی هوا و صوت در نهایت سبب تخریب زیستگاه حیات وحش، مهاجرت گونه‌های آبی و اختلال در تخم‌ریزی، اختلال در تولید مثل و زادآوری پرندگان بومی، مهاجرت و کاهش امنیت جانداران زیستگاه می‌شود که مغایر با نص و روح مفاد مندرج در سند ملی محیط زیست کشور است. در کنار این موارد امکان وقوع آتش‌سوزی، نشت سوخت قایق‌ها، دورریز زباله، نیز به‌عنوان پتانسیل مخاطرات در کنار عوامل اشاره شده لازم است مدنظر قرار گیرند.^۱ به‌رغم دارا بودن آثار مثبت احتمالی کوتاه‌مدت بر اقتصاد منطقه، با توجه به تعارضات قانونی و وضعیت نامساعد اقلیم منطقه و تهدیدات بالقوه‌ای که اجرای طرح گردشگری مذکور خواهد داشت، جمع‌بندی این بررسی این است که طرح گردشگری مذکور از دستور کار خارج شود.

جمع‌بندی و ارائه پیشنهادها

در سه بخش اول پس از بیان مقدماتی از وضعیت جزیره آشوراده و تالاب میانکاله و توصیف مسئله، هفت مورد از ناسازگاری‌های قانونی در اجرای طرح گردشگری منطقه نمونه گردشگری آشوراده، بیان شد. همچنین در بخش چهارم ابعاد زیست‌محیطی طرح

گردشگری جزیره به‌طور مختصر مورد بررسی قرار گرفت. ازسوی دیگر وضعیت تالاب میانکاله و خلیج گرگان در حال حاضر با توجه به نوسانات اقلیمی و کوتاهی‌هایی که در دهه‌های گذشته صورت گرفته، در شرایط بحرانی و شکننده قرار دارد. بنابراین ضمن درخواست ادامه توقف طرح، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

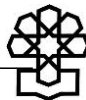
۱. تدوین برنامه جامع احیا و مدیریت یکپارچه تالاب میانکاله، خلیج گرگان و جزیره آشوراده: این برنامه باید در قالب یک برنامه عملیاتی هفت‌ساله توسط کارگروهی ملی و به دبیرخانه دفتر امور زیستگاه‌های سازمان حفاظت محیط زیست با همکاری اندیشکده‌ها، جوامع محلی و کلیه ذی‌نفعان و ذی‌مدخلان تهیه و پیاده‌سازی شود. محور این برنامه نیز باید حفظ تنوع زیستی، بهبود شاخص‌های کمی و کیفی و رفع معضلات زیست‌محیطی منطقه باشد.

۲. طراحی برنامه‌های گردشگری با تمرکز بر اقامت و سکونت در بندر ترکمن نظیر سایت پرنده‌نگری، بالن‌سواری و

۳. طراحی بسته‌های سیاستگذاری معیشتی با رویکرد زنجیره ارزش محصولات و خدمات با توجه به ظرفیت‌های منطقه.

۴. طرح‌ریزی و حمایت از انجام پژوهش‌ها در محدوده پناهگاه حیات وحش میانکاله در زمینه مطالعات زیست‌بوم‌شناسی، زمین‌شناسی، منابع آب (بیلان، مدل‌سازی کیفی، مدل‌سازی اختلاط و ترسیب)، حقوقی (محیط زیست، مالکیت اراضی).

۵. ارائه بسته‌های فرهنگ‌سازی و آموزش و به‌کارگیری ظرفیت سمن‌ها، بسیج مستضعفین و مردم در حفظ و حراست از زیست‌بوم منطقه و جلوگیری از تخریب منطقه و گردشگری غیرمجاز.



پیوست - جانمایی و پلان طرح گردشگری آشوراده

شکل ۲. جانمایی طرح گردشگری آشوراده



مأخذ: گزارش مطالعات ارزیابی اثرات زیست محیطی طرح منطقه نمونه گردشگری آشوراده.

شکل ۳. پلان طرح گردشگری آشوراده



مأخذ: همان.



منابع و مآخذ

۱. پرهیزگار و غفاری. سامانه اطلاعات جغرافیایی و تحلیل تصمیمات چندمعیاری، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۵.
 ۲. خیاطی، سولماز؛ خلیل خلیلی، علیرضا و مسعود باقرزاده کریمی. معضلات تغییرات اکوسیستم تالاب‌ها مطالعه موردی تالاب میانکاله، کنفرانس ملی دیده‌بانی آینده زمین با محوریت آب‌وهوا، کشاورزی و محیط زیست، شیراز، مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران (متانا)، ۱۳۹۵.
 ۳. سازمان برنامه و بودجه کشور، نشریه ۲۵۷، دستورالعمل تهیه طرح مدیریت مناطق حفاظت‌شده، ۱۳۸۱.
 ۴. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، اهمیت مناطق حفاظت‌شده با تأکید بر مصوبه مورخ ۱۳۹۶/۱۲/۰۲ شورای عالی محیط زیست، ۱۳۹۷.
 ۵. مروتی و همکاران، بررسی اهمیت و نقش تنوع زیستی، کنفرانس ملی یافته‌های نوین پژوهشی و آموزشی، عمران، معماری، شهرسازی، ۱۳۹۵.
 ۶. مفیدی، ا و کریمی‌خانیک، ع. بررسی ویژگی‌های مناطق ساحلی استان گلستان، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان گلستان. ۱۳۸۳.
 ۷. مهندسین مشاور بازآب، مطالعات ارزیابی اثرات زیست‌محیطی طرح منطقه نمونه گردشگری آشوراده، ۱۳۹۶.
 ۸. وبگاه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران پیرامون سامان‌دهی مناطق نمونه گردشگری و شیوه‌نامه آن.
9. Jenkins, M., Spalding, M., Chape, S., *The World's Protected Areas: Status, Value and Prospects in the 21st Century*. University of California Press; 1 edition (2008).
 10. Wortley, L., Hero, J. M., & Howes, M. Evaluating ecological restoration success: A review of the literature. (2013). *Restoration Ecology*, 21(5), 537–543. <https://doi.org/10.1111/rec.12028>



شماره مسلسل: ۱۷۱۵۸

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: بررسی کارشناسی بهره‌برداری از منطقه حفاظت‌شده آشوراده به‌عنوان منطقه گردشگری

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه آب و محیط زیست)

تهیه و تدوین‌کنندگان: حمیدرضا تقوایی نجیب، میترا چراغی، الهه سلیمانی

مدیر مطالعه: جمال محمدولی سامانی

ناظران علمی: امیررضا شاهانی، محمدتقی فیاضی

ویراستار تخصصی: _____

ویراستار ادبی: _____

واژه‌های کلیدی:

۱. آشوراده

۲. میانکاله

۳. گردشگری

۴. توسعه پایدار

۵. منطقه حفاظت‌شده



تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۶/۱۶